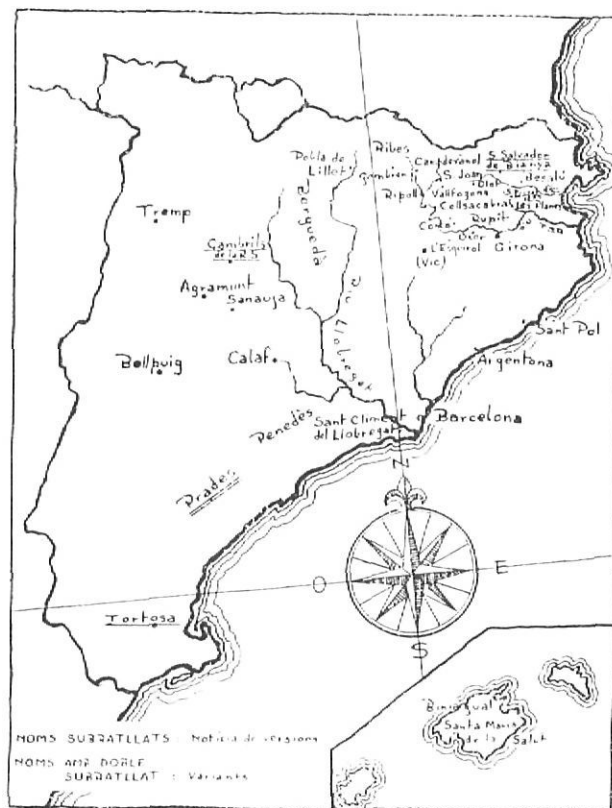

El comte Arnau a Gombrèn, Mataplana i Montgrony

JOSEP ROMEU I FIGUERAS

El treball que segueix, destinat a informar sobre la tradició oral del mític Comte Arnau a Gombrèn, Mataplana i Montgrony i llocs adjacents, ha estat redactat expressament per al present número de la *Revista de Girona*. Hi figura, no pas com una aportació a la ciència històrica i arqueològica, clarament especialitzada i definida en la seva metodologia i els seus propòsits, sinó com el seu contrapunt original d'una altra disciplina científica, la del folklore oral, i orientat al coneixement de tota una tradició viva i molt activa que dona una mena de peculiar espiritualitat a la toponímia d'aquells indrets, amb els seus accidents naturals i geològics i les velles construccions humanes que hi foren dreçades. És un contrapunt sorgit del poder creador de la imaginació i de la fantasia dels homes al llarg dels segles per donar un sentit ultrat als components d'una toponímia que criden i han cridat l'atenció i sobre els quals hom ha volgut donar una interpretació i acceptar-ne una explicació, no pas racional d'origen, sinó mítica i d'abast supraracional. El mite és el motor d'aquesta interpretació, actua en el centre mateix d'aquesta explicació i

Mapa de la difusió de la cançó del Comte Arnau —amb les seves variants— per la geografia catalana (Procedència: Romeu, J., El Comte l'Arnaud, 1947)

dóna sentit a la fabulació, alhora complexa i elemental. A Gombren, Mataplana i Montgrony és la figura llegendària del Comte Arnau el mite que ho abraça tot en aquest sentit i que confereix animisme a l'entorn material deshumanitzat, la geologia i la geografia, o una nova significança a l'edifici encara en peu, en una profunditat atemporal, sense història i sense coherència enraonades. Per això, en referir-m'hi en aquest meu treball, he parlat de contrapunt: contrapunt a la qualitat científica, històrica i arqueològica, basada en fets demostrables i raonats, del conjunt de treballs rigorosos i positivistes aquí aplegats.

El mite del Comte Arnau

Com és sabut, aquest és el mite més famós i conegut de tot el llegendari català, un mite obert, per tant, encara no exhaurit a causa de la seva enorme popularitat i de la seva complexitat, i que motiva una riquesa considerable de noves interpretacions i de nous matisos diversos, no pas, però, en la tradició oral, ja fixada, sinó en el camp de la literatura culta de creació.

L'origen del mite, cal veure'l en la cançó popular d'Arnau, un personatge de creació popular, no pas històric. És una cançó d'ànima en pena en la qual el comte s'apareix a la seva vídua, la «muller lleial» i «viudeta igual» de la balada, amb qui estableix un diàleg dramàtic molt ajustat i expressiu. Li pregunta si fa la vetlla sola, a la qual cosa ella respon que no, que la fa en companyia de Déu i de la Verge. L'aparegut s'interessa successivament per les filles, que la vídua no

permet que vegi i que no pot casar per manca de dot; per les criades i els mossos, respecte als quals Arnau recomana amb decisió: «Pagueu-los bé la soldada». Ara serà la «viudeta igual» qui preguntarà i el Comte Arnau qui respondrà. Ella vol saber per on ha entrat: «Per la finestra enreixada», ella tem que l'haurà cremada, i el comte manifesta que ni l'ha tocada. Arnau crema tot ell, i la vídua li va preguntant què li surt pels ulls, la boca, els braços i els peus; i el comte respon que són «les males llambregades», «les males abraçades» i «males trepitjades», respectivament. La comtessa sent un soroll: és el cavall que espera Arnau per emportar-se'l; que li doni gra i civada, exclama, i ell diu que no menja, «sinó ànimes condemnades». La «viudeta igual» s'interessa pel lloc on han donat «posada» al comte, aquest contesta que a l'infern. «Per què?», pregunta ella, i el comte insisteix en el tema central de la balada: «Per pagar mal les soldades». Prossegueix demanant que no li faci més l'oferta, perquè augmenta més la seva pena. Demana quina hora és, «perquè el gall ja canta»; «són les dotze de la nit», aclareix ella. Com que és hora d'acomiarar-se, Arnau allarga les mans a la «muller lleial», però aquesta les refusa per por de cremar-se-les.

Han estat recollides una seixantena de versions de la cançó d'Arnau, la primera per Marià Aguiló d'una família pirinenca el 1843, que fou publicada, després d'haver-li'n fornit una còpia el seu amic Pau Píferrer; per Manuel Milà i Fontanals en les seves *Observaciones sobre la poesía popular*, el 1853, amb unes notes importants sobre la tradició oral als focus de Gombrèn, Mataplana i Montgrony, de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, amb Sant Amanç, relatives al llegendari en general del comte i les seves relacions amb les monges de Sant Joan. La supressió d'aquest monestir femení, per motius d'escàndol, el 1017, pel papa Benet VIII, és atestada històricament.

La cançó consta d'un centenar de versos en les versions que podem considerar completes i genuïnes, i és, com ja he dit, tota dialogada. Per diversos motius que aquí no puc detallar podem assegurar que era una cançó de dansa. El seu origen creacional el podem situar a Ripoll, un centre cultural de considerable importància, i la data de redacció segurament cau a la darrereria del segle XVI.

La cançó és l'origen de la tradició llegendària arnaldina, com ja he dit, com ho prova, entre altres, el fet que els llocs on ha estat recollida sempre han fornit detalls d'aquella tradició. Els trets més repetits del llegendari a tot arreu són els que conté la balada, insisteixo: l'ànima en pena, l'aparició a la vídua, l'interès per les filles i els mossos, el foc que envolta el damnat i el crema per tot el cos, les soldades mal pagades als mossos, l'oferta a missa, que li causa més pena, l'entorn nocturn de l'aparició i el cavall que reclama el comte i que suggereix una cavalcada infernal.

Aquests trets comuns, en tot o en part, a cada lloc on s'ha recollit la cançó, esdevenen més actius i productius en els grans focus de la tradició arnaldina, és a dir, Gombrèn, amb Mataplana i Montgrony, i Sant Joan de les Abadesses, amb la muntanya propera de Sant Amanç, als quals podem afegir els menors de Rípol, Campdevànol i Ribes de Freser, sense comptar-hi el de Mallorca, per tal com s'enllaca amb la

tradició d'un personatge popular insular. En els focus importants de recollida, la tradició del nostre mite, sorgida originàriament de la balada, s'enriqueix i evoluciona amb la contaminació d'altres llegendes i contarelles fortament arrelades a la terra i referides a altres herois, als quals aquest substitueix apropiant-se dels relats o les gestes que els eren propis. Així, el mite del Mal Caçador, la llegenda de la fundació de Cartago, l'atribució de construccions importants imputables a antics personatges, la relació d'accidents geogràfics o geològics amb pretèrits individus afavorits per l'interès del poble, etc. Amb tot, la més important d'aquestes relacions és la conjunció, sembla que molt primerenca, del nostre comte amb les monges pecadores de Sant Joan de les Abadesses, que és molt sòlida i molt general en els esmentats focus de recollida. D'aquests darrers, el més important, de molt, per la freqüència i varietat de tradicions i pel gran relleu que hi pren Arnau, és el de Gombrèn, els habitants del qual centren, conserven i transmeten les tradicions de l'entorn de Montgrony i del castell de Mataplana, a més de les pròpies del poble. Això fa pensar que, així com la balada sembla que fou redactada a Ripoll, el gros de la tradició llegendària arnaldina probablement tingué la seva naixença, o almenys l'eclosió definitiva, a Gombrèn que, com ja he dit, l'ha referida, més que a la població mateixa a Mataplana i Montgrony, llocs geogràfics d'interès que sempre han cridat l'atenció de la gent de la comarca.

Tanmateix, el mite del Comte Arnau, tal com la nostra intuïció el coneix o l'endevina, resta, emperò, en les dades folklòriques transmeses de viva veu i en llur origen geogràfic i precís, una successió inconnexa d'elements autònoms protagonitzats pel nostre personatge, sense una línia raonada que els ordeni i sense una cohesió que es tradueixi en un relat coherent i en una narració amb plantejament, nus i desenllaç, dit així per entendre'ns. La coherència del nostre mite s'esdevé gràcies als poetes i narradors literaris, amb la col·laboració de músics, estudiosos i crítics. Ja hem vist que Milà i Fontanals, el 1853, publicà la balada acompanyada d'unes notes referents a diversos punts de la tradició llegendària en general i la històrica de les monges de Sant Joan, amb al·lusions al paral·lisme amb la figura damnada i errant del Mal Caçador. A partir de la publicació de Milà, Víctor Balaguer escriví un conte truculent i fantàstic sobre l'aparegut, amb tot de detalls romàntics hiperbòlics i amb la designació per primer cop del nom d'Adalaïza a l'abadessa pecadora. Li contestà l'arxiver de Sant Joan de les Abadesses, Mn. Pau Parassols, insistint en la irracionalitat històrica de la tradició oral i el conte de Balaguer i, sense proposar-s'ho, suggerí noves dades a la incipient literatura arnaldina, com són l'època històrica d'un comte Arnau de Pallars, del segle XIV, i el nom d'Elvira per a la seva esposa i que des d'ara també serà el de l'anònima «viudeta igual» de la balada. Però el conte de Víctor Balaguer, fantasmagòric, cruel i exorbitat, serà la base, amb matisos, dels poemes dels jocfloralistes posteriors, que no afegeixen res de substancial, llevat d'Anicet de Pagès i de Puig amb el seu intent d'apropar-se a l'home més enllà de l'espectre devastador i paorós. Hi ha, entre altres autors posteriors, la voluntat de Frederic Soler de portar Arnau al teatre, maldestrament per cert, i la del jove

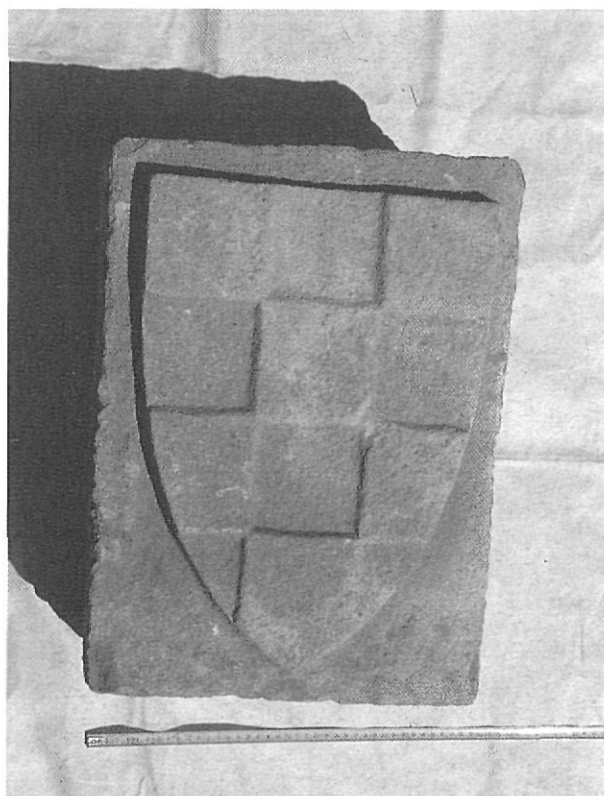

Representació del fantasma del Comte, en el llibre de Romeu, J.: EL Comte l'Arnau (1947)

Josep Carner, amb la seva intuïció d'una redempció d'Arnau per la puresa de les seves filles i del seu cant. Però el moment àlgid del procés literari del nostre mite i la seva eclosió més arrodonida i paradigmàtica s'esdevé en les tres parts que integren el poema *El comte Arnau* de Joan Maragall, amb la seva visió nietzschiana de l'Arnau viu, el sentit de la damnació per incapacitat de sentir i entendre l'amor, i la redempció final per la veu viva d'una noia que canta la balada amb amor, no pas amb odi i temor com fins aleshores. Fent un salt d'uns anys, trobem la rèplica de Josep Ma. de Segarra, que carrega de tintes negres la figura del comte en vida, per concloure amb la impossibilitat de tota mena de redempció. El mite segueix campejant en la nostra literatura amb aportacions recents de qualitat, en les quals notem un interès per la psicologia del personatge i àdhuc una preocupació d'ordre social. El cercle, però, no s'ha tancat encara, i, com tots els grans mites, el mite arnaldí segueix oferint una gamma de matisos i possibilitats intrínseques que requereixen multitud d'interpretacions que ajuden a ampliar la seva grandesa i representativitat.

El focus oral de Gombrèn, Mataplana i Montgrony

El petit nucli urbà de Gombrèn i les cases de la seva rodalia han fornit i forneixen encara molt de material sobre el Comte Arnau i el refereixen sobretot a Mataplana i a Montgrony, és a dir, unes ruïnes, amb l'esglesia de Sant Joan de Mata encara en peu, i una muntanya, amb el seu

Relleu amb l'escut d'Urgell —o d'Illa—, trobat a les excavacions i procedent de la façana del castell.

hostal, unes escales obrades en la roca viva, la capella de la Mare de Déu i una església romànica al cim, que han cridat des de temps immemorial l'atenció de la gent, que hi ha fantasiejat creativament per explicar-se'n el sentit o interpretar-ne animisticament els arcs que hi percep.

El llegendari arnaldí és en aquest focus molt actiu i estès, com ja he dit. Hom parla de l'aparegut molt reiteradament. Així, s'afirma que s'apareixia a la seva esposa al castell de Mataplana; a l'esposa i a les filles al castell de les Dames o de Blancafort, una veta de pedra vertical damunt la qual s'observen restes de construcció, al sud-est de Mataplana; o també a la depressió del Clot de l'Infern. Hom afegeix diversos detalls a semblants aparicions, com són: la Mare de Déu adverteix a la vídua que Arnau vindrà voltat de flames i que cada cop que ella digui «comte l'Arnau» se li apropiaran unes passes, de manera que ha d'exclamar: «Valga'm Déu, val!», amb la qual cosa el comte retrocedirà unes passes; la Mare de Déu o l'Àngel de la Guarda avisen la vídua sobre la propera aparició de l'ànima d'Arnau, que voldrà emportar-se'n les filles, i ella l'ha d'instar, des de les deu, que és quan s'apareix, que marxi, cosa que no farà fins al cant del gall, a la mitjanit; la comtessa i les tres filles porten dol i el comte prega que no ho facin perquè augmenten les seves penes. És evident que aquestes tradicions neixen de la balada, a la qual també es refereix una contalla segons la qual una dona que la cantava rebé una forta bofetada d'una mà freda i invisible.

Hom ha vist aparicions d'Arnau muntat dalt del seu cavall de foc al santuari de Montgrony, somovent tota la muntanya, també al precipici, al peu de les escales que

menen al dit santuari, com a ferotge caçador envoltat de gossos, o bé dirigint-se a la font del Prestill, al costat del precipici. Així mateix, hom el veu damunt el seu cavall de flames passar del castell a la masia de Mataplana, o, sense corcer, a l'al·ludida masia o al gorg dels Banyuts. Ja sabem que el cavall és esmentat en la cançó, però en aquest grup de tradicions cavall i genet emparenten estretament amb tot un nombrós seguit de llegendes i relats de folklore general de l'occident europeu.

És molt notable i corrent la confusió del Comte Arnau amb el Mal Caçador, que subministra al primer diversos elements pel que fa a les aparicions, i, en algun cas àdhuc les causes que les han motivat; el del Caçador essent un mite de pluja i fecundació promogut, arreu de l'Europa occidental, per una maledicció a causa de l'excessiva afecció a la caçera de l'heroi. Vet aquí uns quants detalls. Entre Mataplana i Castellar de N'Hug un pagès deia que quan era pastor d'una masia al pla de la Molina, sentí de nit i tres vegades el pas aeri d'Arnau, amb els aïcs dels gossos i el xiulet del comte, que anava al cap de la cacera; no caminaven, sinó que es movien surant per l'aire; les causes de la damnació foren, segons que les donà el recitador, les pròpies del Mal Caçador. Entre les coves de Ribes de Freser i Montgrony hom ha percebut en dues ocasions, a la solana dels Grats, a la tardor i al crepuscle, el xiulet del Comte i el clapir dels gossos. I és general afirmar que hom veu el comte Arnau caçant, envoltat dels seus gossos que criden i el soroll de les ferradures del cavall.

Un grup de contalles es refereix a construccions de Montgrony atribuïdes al Comte Arnau. Aquest féu obrar les escales, excavades a la roca viva del precipici, que condueixen de l'hostal a la capella de la Mare de Déu i d'aquí al pla de Sant Pere, situat al cim de la muntanya. L'empresa era dura i els mossos es resistien a treballar. Per convèncer-los, els hagué de prometre que els donaria una mesura de blat per cada pedra que excavessin de la roca. Però el comte no va complir el pacte perquè havia promès una mesura curulla i la donà rasa, o perquè barrejava pedres amb el blat. Notem que el frau del comte es transllueix i és al·ludit en certes versions de la balada, quan diuen, en parlar de les causes de la damnació: «Per mesures mal rasades» o «mal mesurades». També s'atribueix al comte, a més de les escales, la construcció de la capella de la Mare de Déu i el santuari de Sant Pere de Montgrony, sota les mateixes, o similars, circumstàncies. En totes aquestes tradicions els recitadors afegeixen al final que Arnau es condemnà per haver pagat malament els mossos i per haver-los estafat; per això, diuen, s'apareix a la seva vídua recomanant-li que pagui als mossos allò que els és degut. Tot plegat demostra les profundes arrels que ha pres en aquest focus el sentit pràctic, justicier i paradigmàtic de la cançó: el compliment del pacte entre amo o senyor i mosso, i el càstig del primer si el trenca, una concepció genuïnament catalana, pròpia d'una mentalitat concreta. El sentit d'aquesta tradició de Montgrony és original i totalment singular enfront de les generals i esteses per tot arreu que es refereixen a construccions monumentals i difícils, que, en cridar la seva atenció, la gent demana de saber-ne les causes i l'heroi que les ha fetes possible. És,

altrament, possible que el primitiu mite constructor de les escales de Montgrony fos un altre, més antic que no el Comte Arnau, i que aquest, a la llarga, el suplantés a causa de la seva fama popular i el renom de les seves gestes.

Sense moure'ns de Montgrony, cal dir que al segle passat hi havia, a l'església del santuari de Sant Pere, dues pintures que, segons la gent, representaven els dimonis emportant-se el comte i el suplici d'aquest i la monja pecadora. En realitat, els quadres es referien a la caiguda de Simó Mag i el martiri de la crucifixió de sant Pere. Un tercer quadre reproduïa la figura de l'apòstol sant Pau, amb una capa vermella, com de foc, i els espectadors senzills hi veien el comte Arnau, al qual escupien; a més, el sant portava una espasa a la mà que hom considerava que era la rasadora amb què Arnau rasà les mesures de blat promeses. Avui, però, aquestes pintures han desaparegut i, amb elles, la tradició que suscitaven.

La tradició llegendària del Comte Arnau sol posar-se en els diversos accidents i edificis de la topografia de les immediacions de Gombrèn, com és general en tota tradició viva que troba en aquests el suport material que atreu i fixa les dades de l'oralitat llegendària. Així, hom li atribueix, a més de les ressenyades, la construcció dels castells de Puigbò, sufragània de Gombrèn, de les Dames o de Blancafort; Monegals, a l'est de Montgrony; Sant Amanç, a la muntanya del mateix nom que domina Sant Joan de les Abadesses, i Castellar de N'Hug. Així mateix, la de les esglésies de Sant Pere d'Huire i Sant Pere de Ribes, a més del santuari de Sant Pere de Montgrony, perquè, diuen, el Comte Arnau era molt devor d'aquest sant. Hom assenyala diversos llocs on nasqué el comte: can Pernaú, de Gombrèn; el Portell d'Aranyonet, però en casar-se amb la pubilla de Mataplana, hi passà a viure; can Guitard, de Gombrèn; Bonmatí, més o menys prop de Girona, i els fills anaven a «estudi» al poblet. La veu general és que morí a Mataplana. A Monegals, a l'est de Montgrony, s'hi veuen les restes del castell del Comte Arnau i del convent i el camp de les monges. A Puigbò s'assenyalen les restes d'un altre castell d'Arnau i un conducte subterrani. Els pics de Coma Armada i Puigllançada, al nord de Montgrony, reberen el seu nom perquè Arnau reuní, a la primera, les seves tropes i, a la segona, lluità contra els seus enemics. El castell de les Dames es diu així perquè el comte hi tenia dones per al seu plaer. Entre el Castellar de N'Hug i la Pobra de Lillet hi ha les Vinyasses del Not, un lloc desolat i de terra roja perquè Arnau hi passà rodejat de flames. Finalment, hom conta que els diables en forma de cabrons precipitaren el comte al gorg dels Banyuts, embassament d'aigua profund i ombrívol nodrit per una cascada i format en el torrent que discorre prop del castell de Mataplana, lloc molt afavorit per diverses tradicions demoníaqes i on es creu que Arnau morí ofegat per les raons esmentades.

Les llegendes es polaritzen sovint a l'entorn d'un objecte i d'irregularitats gravades a la roca. En relació amb la tradició d'Arnau, en el primer cas remarcarem que al peu de les escales de Montgrony hi havia hagut una anella de ferro en la qual, deien, el comte subjectava el cavall. L'anella desaparegué per unes reformes del final del segle passat, però tot seguit la gent assenyala una petita estalactita corbada situada a la roca de les escales, a uns tres metres d'alçada, que

Vista del pati interior del castell, amb l'arrencada de les escales que condueixen al pis superior.

tenia la mateixa finalitat, afegint que els homes d'abans eren molt més alts que els actuals. Quant al segon cas, hom mostra almenys un parell d'indrets en què, damunt la pedra, són visibles les petjades del Comte Arnau i el seu cavall. En primer lloc, a la balma d'Esquerd, passat el Culobre, un torrent proper a Montgrony; en ella hi ha una pedra vertical d'un metre d'alçada, on es veu clarament l'empremta d'un casc de cavall i la d'una sabata de dona; diuen que la primera era del corcer d'Arnau. I en segon lloc, el fet singular que hom percep a la pedra del sòl, al coll del Mansillo, a l'est de Montgrony i abans d'arribar al pla de Sant Pere, quatre petjades formant quadre: una de circular, una altra dibuixant tres dits d'una mà, la tercera suggerint una sabata de dona i una darrera, la d'un home. Expliquen que el Comte Arnau passava per aquell lloc procedent de Sant Joan de les Abadesses, amb l'abadessa a la gropa del cavall. La monja en va caure i deixà a la pedra la forma impresa de la sabata. Arnau, en adonar-se'n, frenà bruscament el cavall, que picà fort a la roca amb una de les seves potes, i caigué de la bèstia damunt de la pedra, on deixà el senyal de la seva mà dreta i de la seva sabata dretes.

Hi ha unes quantes contarelles de procedència pseudohistòrica referides al nostre comte. Així, a la seva mort, el seu hereu vengué totes les seves possessions de Gombrèn i Mataplana, i la vídua es retirà al castell de les Dames. Havia sostingut lluites amb l'abat de Ripoll, i morí a l'Àsia o a Terra Santa.

Ja hem vist que el Comte Arnau substitueix el Mal Caçador en les característiques de la seva cursa infernal i,

en algun cas, les causes mateixes. Però hi ha més substitucions de personatges d'altres tradicions i llegendes, en general difoses per tot Europa, per part del nostre heroi. En primer lloc, trobem tot de relacions d'Arnau amb els gats, procedents, aquests, del folklore de les bruixes, particularment actiu arreu de tots els Pirineus i d'origen molt antic. Conten que Arnau tenia dos gats que li feien llum amb sengles candeles mentre sopava; l'un es deia Arnau, com ell. Una nit, tornant de Gombrèn, el gat Arnau esperava el comte a la roca del Gall, al damunt del gorg dels Banyuts, per emportar-se'l a l'infern, però el comte lluità amb ell i el matà. Arribat al castell, explica el que ha passat a l'altre gat, que li diu que era germà del mort i, tirant-se-li al damunt, el mata i se l'enduu a l'infern. També diuen que el comte passava prop del molí del seu nom, procedent de Puigbò, i que en arribar a casa seva es veié envoltat d'una multitud de gats que portaven ciris; un d'ells digué: «Arnau ha mort», i tots desaparegueren llançant els seus ciris. Altres retreuen la següent contalla: el comte apadrinà un nen d'una família pobre i li hagué de comprar el vestit. La criatura morí, i Arnau, que era molt avar, reclamà el vestit; se li aparegué l'infant i li lliurà la peça. Quan es dirigia a Montgrony es veié envoltat de gats que l'atacaren, però els esquivà amb el vestit del nen mort i en matà un. En arribar a Montgrony contà l'aventura a un seu gat que sempre l'il·luminava amb un ciri, el qual li digué que el mort era el seu germà, i tot seguit comparegué una multitud de felins que s'emportaren el comte a l'infern. Una altra contalla: els gats serveixen el dinar al comte Arnau al forat de Sant Ou, al peu de Montgrony, l'il·luminen i li parlen com si fossin persones. I una altra, encara: el comte resava el rosari al castell de Mataplana i es veié envoltat de gats; volgué apartar-los i no n'hi feien cas, fins que els tirà els rosaris, i, per això, restà condemnat per sempre més.

Un altre grup de substitució d'antics herois, molt viu al focus de Gombrèn, és el que reporta pecats de supèrbia del nostre comte fins a la blasfèmia. Hom diu que Arnau volia portar el Llobregat al seu castell de Mataplana, des de la seva naixença a Castellar de N'Hug, a uns quinze quilòmetres d'allà. Després de molts treballs, tot el món digué un dia: «Ja la tenim! Ja se sent el soroll de l'aigua», i una velleta replicà: «Si Déu vol, la tindrem». Però Arnau respongué amb supèrbia: «Tant si ho vol com si no», i les aigües retrocediren a Castellar. Testimoni d'això és la font de Mataplana, d'on havia de rajar l'aigua del Llobregat, diuen. La llegenda ofereix diverses variants segons els relats dels narradors, algunes d'elles, per exemple, substitueixen Mataplana per Gombrèn o la font de Castellar de N'Hug per les aigües de can Maïans i d'altres indrets. D'aquelles variants remarcó la que fa dir als obrers: «Aviat tindrem l'aigua aquí, si Déu vol», i la rèplica d'Arnau:

«Tant si ho vol com si no ho vol,
l'aigua del Llobregat tinc a la font».

Uns altres versos fan referència a la conducció del Llobregat a Gombrèn, i a la blasfèmia d'Arnau:

«Si el comte l'Arnau no hagués renegat,
tindríem l'aigua del Llobregat».

Diuen, a més, que el comte no pogué obtenir el seu propòsit perquè el gall cantà massa aviat, i les aigües retornaren a Castellar. Són del mateix tipus les tradicions següents: Volia construir una torre al seu castell de Mataplana, des d'on poder veure el pla de la Pera; «Aviat veurem el pla de la Pera, si a Déu plau», digueren els obrers quan l'obra era avançada, i Arnau replicà: «Tant si li plau com si no li plau!», i la torre s'esfondrà. Desterrat a Mataplana, volgué construir una gran torre sense finalitat expressa. La torre tenia «vuit hores d'alt»; les cases del voltant i algunes de Gombrèn són edificades amb els materials d'aquella.

Com la majoria d'aquestes llegendes arnaldines de substitució de mites anteriors, la que pren l'origen en el relat llegendari de la fundació de Cartago per Dido tingué difusió en episodis de la narrativa medieval i la té en el folklore general europeu. Conten, doncs, que el Comte Arnau fou desterrat a Mataplana. Li donaren una pell de bou proment-li tot el terreny que abraçés amb aquesta. El comte tallà en petites tires el cuir i obtingué l'extensió de terra que enclou el castell i la capella de Sant Joan de Mata.

Altres contarelles del llegendari arnaldí són reflexos de tradicions molt arrelades a Catalunya i, alguna, també fora de les nostres terres. En elles, Arnau segueix polaritzant gestes i fets diversos d'altres personatges, en general anònims. Així, el nostre heroi expulsà els moros de Gombrèn, de Montgrony i dels Pirineus; reuní les seves forces a Coma Armada —d'on ve el topònim, com ja hem dit— i hi sostingué lluites contra l'invasor; derrotà els moros als Closos —sobre la carretera de Gombrèn a Campdevànol—, a la coma dels Moros —Montgrony— o a la fossa dels Moros, a un quilòmetre de Gombrèn. Alliberà el seu poble del tribut de les cent donzelles; Arnau havia de pagar als moros cent vaques, cent cavalls blancs i cent verges. Exercia el dret de cuixa al castell de les Dames, al de Sant Amanç i al de Saltor. Això a part, quan Arnau es dirigia a Sant Amanç, o en tornava, ferrava al revés el seu cavall perquè ningú no sabés si anava o si venia. Per acabar, esmentaré un relat en què també se sumen les tradicions de Gombrèn amb les de Sant Joan de les Abadesses i que és possible que tingui un origen més o menys literari: el comte tenia una noia enganyada al seu castell de Mataplana. Ella es penedí de la vida que portava i es refugià al convent de Sant Joan. Arnau la cercà durant molt de temps i a la fi va saber que s'havia fet monja. Entrà al convent i la trobà morta, de cos present; volgué satisfer els seus desitjos impurs, però tot seguit es veié envoltat de foc*.

Josep Romeu i Figueras és membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

*Els estudis i els materials— de la veracitat dels quals, en la tradició oral, responc— que configuren el present treball procedeixen, molt sintetitzats, del meu llibre *El mito de «El comte Arnau» en la canción popular, la tradición legendaria y la literatura* (Barcelona, CSIC, 1948, Archivo de Etnografía y Folklore de Cataluña).